

*Валентина Миколаївна КОРПУСОВА,
старший науковий співробітник
Інституту археології НАН України,
кандидат історичних наук (Київ)*

РОДИНА О. П. НОВИЦЬКОГО, М. ВЯЗЬМІТІНА — КИЇВСЬКІ ДРУЗИ М. ВОЛОШИНА

Стаття присвячена дослідженню традиції збереження та передавання українських культурних цінностей київської інтелігенції ХХ ст. на прикладі стосунків Данила Щербаківського та Максиміліана Волошина із представниками молодшої генерації Марією Вязмітіною та Марією Новицькою.

Ключові слова: Волошин Максиміліан, Щербаківський Данило, Вязмітіна Марія, Новицька Марія, українсько-російські зв'язки, міжкультурні взаємодії, біографічні дослідження.

The article is dedicated to the research of the tradition of preserving and transmitting Ukrainian cultural values of Kyiv intellectuals of the 20th century by way of example of the relations of Danylo Shcherbakivskyi and Maksymilian Voloshyn with the representatives of the younger generation Mariya Vyazmitina and Mariya Novytska.

Key words: Maksymilian Voloshyn, Danylo Shcherbakivskyi, Mariya Vyazmitina, Mariya Novytska, Ukrainian and Russian interconnections, intercultural interaction, biographic researches.

Статья посвящена исследованию традиции сохранения и передачи украинских культурных ценностей киевской интеллигенцией ХХ в. на примере отношений Даниила Щербакивского и Максимиллиана Волошина с представительницами младшего поколения Марией Вязмитиной и Марией Новицкой.

Ключевые слова: Волошин Максимиллиан, Щербакивский Даниил, Вязмитина Мария, Новицкая Мария, украинско-российские связи, межкультурные взаимодействия, биографические исследования.

Данила Щербаківського та Максиміліана Кирієнко-Волошина (Волошина) об'єднує низка спільних рис: українське коріння [1, с. 223, 244], європейського рівня освіченість, усвідомлення нищівної ролі Росії в історії культури України (Щербаківський) і Криму (Волошин) [1, с. 200, 212–219], прагнення зберегти культурні цінності та високу духовність попри всі тогочасні обставини. Останнє вони втілювали кожний у свій спосіб і передавали наступним поколінням, у Києві в Археологічному інституті — Д. Щербаківський, у своєму домі в Криму — М. Волошин. Сполучною ланкою між ними в традиції збереження та передання наступним поколінням

ням культурних цінностей і високої духовності були Марія Іванівна Вязьмітіна (1896–1994) і Марія Олексіївна Новицька (1896–1965), учениці Д. Щербаківського в Київському Археологічному інституті (1923–1924) та на його семінарі у Всеукраїнському Історичному Музеї [2; 3, с. 187]. Доля Марії Вязьмітіної та Марії Новицької була пов'язана з Києвом. Тут вони отримали освіту, стали майже сестрами, мешкали до кінця життя та поховані в одній могилі на Байковому цвинтарі, неподалік від могили Лесі Українки.

У Києві в 20-ті рр. ХХ ст. на тлі швидко відроджуваної української культури та на академічному ґрунті виникло середовище, у якому серед близьких за фахом і рівнем освіти творчих особистостей “зав'язувалася дружба із внутрішньої близькості, народжувалася духовна одність”¹, формувалося коло друзів. Таких творчих осередків було кілька. Якщо проект модернізації української літератури згуртовував літераторів — “неокласиків” (у широкому сенсі) [5], то ідея збирання, зберігання та наукового вивчення українського декоративно-ужиткового та народного мистецтва — мистецтвознавців, послідовників Данила Щербаківського. Історично склалося так, що в Україні було мало інтелігенції, залюбленої в українську культуру. На Лівобережжі та Подніпров'ї в перші десятиріччя ХХ ст. сформувалася інтелігенція “російської культури”, а на Правобережжі, на Холмщини, — “українці польської культури” [6, с. 325]. Що ж до послідовниць Д. Щербаківського, то серед них, людей російської культури, як і серед “неокласиків”, відбулася зміна національної ідентифікації, сформувалася свідомість українськості. Неабияку роль у цьому зіграв Данило Щербаківський, його учень і однодумець П. П. Курінний² та Олексій Новицький. Вони й інші українські діячі в середині 20-х рр. зробили спробу створити в Києві український національний науковий центр — Всеукраїнське музейне містечко, директором якого до свого арешту в 1933 р. був Петро Курінний. Організація та початок наукової й музейної роботи Музейного містечка на території колишнього монастиря Києво-Печерської Лаври, де ще діяла церковна громада, мешкали ченці, збиралися прочани, вимагала від директора та музейних працівників чималого такту, дипломатичних і організаційних здібностей, щоб забезпечити облік та охорону історичних і культурних цінностей, збереження архітектурних пам'яток. Головним завданням науковців було прийняття, збір, опис, збереження величезного багатства ук-

¹ Цитата стосується дружби неокласиків [4, с. 300], проте дуже влучно характеризує причини виникнення інших кіл друзів.

² **Курінний Петро Петрович** (1894–1972) — археолог, історик, етнограф. У 1933–1935 рр. арештований, після звільнення позбавлений права працювати за фахом, викладає, друкуватися. В 1943 р. емігрував.

раїнської культури, що залишилося в різницях і сховищах Києво-Печерського монастиря, було передане з інших церков і монастирів України, а також наукова обробка матеріалу (датування, визначення матеріалів, центрів виготовлення тощо) [7]. Для цього були потрібні наукові кадри. Школа Данила Щербаківського³, аспірантура та захист промаційної роботи надали можливість молодим науковцям Марії Новицькій, Марії Венгрженовській, Наталії Коцюбинській, Катерині Білоцерківській⁴, Надії Геппенер (Лінці)⁵ пов'язати фахову діяльність із Всеукраїнським музейним містечком. До кола подруг, окрім тих, хто працював у Музейному містечку, входили інші дійсні члени гуртка “Studio” (керівник — Олексій Новицький, почесні члени — Данило Щербаківський, Федір Ернст, Всеволод Зуммер) при Кабінеті Мистецтв ВУАН, що об'єднався із семінаром Д. Щербаківського, — Марія Вязьмітіна, Наталія Коцюбинська⁶, Марія Щепотьєва⁷, Євгенія Спаська,⁸ П. Кульженко, А. Іванова-Артюхова, А. Мулявка, Т. Мішківська, Т. Мороз, О. Сафонова. М. І. Вязьмітіна стала центром тяжіння осередку молодих мистецтвознавців, котрі вивчали українські старожитності. Проте її наукова діяльність під впливом професора Археологічного інституту В. М. Зуммера,⁹ котрий згодом став її близьким другом, була спрямована на вивчення мистецтва ісламського Сходу в системі ВУАН, де на той час існувала потужна школа сходознавства. Подруги на все життя зберегли

³ Характеристика Данила Щербаківського як учителя, його вимоги до наукових студій докладно описані Наталією Коцюбинською [3, с. 193–195].

⁴ **Білоцерківська Катерина Іллівна** (1894–1973) — мистецтвознавець. З 1930 р. працювала у відділі письма та друку Всеукраїнського музейного містечка. В 1933 р. звільнена.

⁵ **Геппенер Надія Володимирівна** (за чоловіком – Лінка) (1896–1981) — музейний працівник, археолог. Із 1930 р. працювала у Всеукраїнському музейному містечку. В 1939 р. звільнена. В повоєнні роки працювала в ІА АН УРСР.

⁶ **Коцюбинська Наталя Антонівна** (1896–1937) — мистецтвознавець, аспірантка О. П. Новицького, співробітниця ВУАН. Член УПСР (1917, 1922). Працювала при Управлінні Міністерства народної освіти УНР. Арештовувалася (1924–1925; 1934–1937). Розстріляна.

⁷ **Щепотьєва Марія Олександрівна** (1893–1974) — мистецтвознавець. Вивчала українське килимарство, лаврську друкарню. Працювала у Харківському музеї українського мистецтва (1923–1927), на Науково-дослідній кафедрі мистецтвознавства ВУАН (1927–1929), а після арешту брата — історика літератури й фольклориста В. Щепотьєва, обвинуваченого в справі СВУ, з 1929 р. — у Всеукраїнському музейному містечку. В 1933 р. звільнена.

⁸ **Спаська Євгенія Юрївна** (Георгіївна) (1892–1980) — мистецтвознавець, вивчала народне мистецтво. Працювала в Київському сільськогосподарчому музеї (1925–1926), керувала виробництвом у Київському товаристві “Текстильхудожекспорт” (1926–1931). У 1934 р. репресована, вислана до м. Уральська (Росія). До Києва не повернулася.

⁹ **Зуммер Всеволод Михайлович** (1885–1970) — мистецтвознавець, музезнавець, педагог. Досліджував східне мистецтво та архітектуру, давньоруський живопис та архітектуру. Професор Київського університету, Московського археологічного інституту, Київського археологічного інституту, член Софійській комісії кафедри мистецтвознавства ВУАК (1918–1923). Репресований 1934 р.

добру пам'ять про Д. Щербаківського, П. П. Курінного, К. Ф. Штепу¹⁰. Вони залишилися вірними дружбі до кінця життя. Такою самою була тривала дружба тих “неокласиків”, яким судилося вижити у Києві: Якову та Маргариті Калиновичам, Віктору Петрову (Домонтовичу) та Софії Зеровій, Максимові Рильському [8]. Вони залишилися вірними ідеї збереження та передачі наступним поколінням культурних цінностей і високої духовності, що втілювалася у фахову працю й особисте спілкування. Останнє набувало особливого значення за часів деформації свідомості суспільства. Одним із прикладів такої передачі культурних цінностей є становлення як художника Сергія Пустовійта, котрий свою творчість визначав як “містичний реалізм”¹¹. М. І. Вязьмітіна, М. О. Новицька, К. І. Білоцерківська, Н. В. Геппенер (Лінка), які не мали своїх дітей, опікувалися ним із дитинства, формували його світогляд, ввели до мистецького світу, привили любов до Криму. Завдяки їх клопотанню М. С. Волошина¹² дозволяла Сергієві Пустовійту писати картини в майстерні художника в “Домі поета” в Коктебелі. Інша з подруг, художниця Олена Нагаєвська¹³ також чимало переймалася мистецькою долею молодого художника.

Із родиною Волошиних Марію Новицьку та Марію Вязьмітіну пов'язувала багаторічна дружба, духовна близькість, площина мислення. Проте в літературі, присвяченій Максиміліану Волошину, й досі не згадуються прізвища цих двох українських учених. Традиція замовчування починається зі спогадів про Коктебель поета Андрія Білого (1933). У подальших дослідженнях ідеться лише про москвичів, лєнінградців, харківчан — діячів російської культури: артистів, музикантів, археологів, льотчиків, юних поетів, художників, акторів — про тих, кому судилося згодом стати славою та гордістю молодого радянської культури. Імена киянок М. О. Новицької та М. І. Вязьмітіної досі майже не знайомі вузькому колу спеціалістів. Натомість вони не були пересічними відвідувачами з юрби численних гостей Волошиних у Коктебелі. Марія Новицька зналася з Максиміліаном Волошином із дитинства, оскільки Новицькі та Волошини дружили родинами. Новицькі на початку ХХ ст. на відпочинку часто зупинялися у Волошиних,

¹⁰ **Штепа Костянтин Феодосійович** (1896–1958) — історик, професор Київського університету. В 1938–1939 р. ув'язнений. У 1943 р. емігрував.

¹¹ **Пустовійт Сергій Гаврилович** (1945–1992) — київський художник пейзажист, портретист. У останній період життя мешкав у Бахчисараї.

¹² **Волошина Марія Степанівна** (у дівочтві — Заблоцька) (1887–1976) — друга дружина Максиміліана Волошина, хранителька його культурної спадщини в Коктебелі.

¹³ **Нагаєвська Олена Варнавівна** (1900–1990) — художник, мистецтвознавець. У 30-ті рр. її творчість як художниці-авангардистки було припинено. З 1949 р. життя та творчість пов'язала з Бахчисараєм.

які в 1903 р. збудували в Коктебелі дім. Невдовзі Олексій Петрович Новицький побудував власну дачу поряд із садибою Максиміліана Волошина [9, с. 297, фото; 7, с. 132]. Коли після смерті поета його помешкання було реквізовано та перетворено на будинок відпочинку (1933), то до складу останнього ввійшла й реквізована садиба Новицьких. Обличчя шістнадцятирічної гімназистки Марії Новицької на тлі ландшафту Коктебеля Максиміліан змалював у вірші, який вписав до її альбому (1912), а згодом опублікував (“Вєрвь”, 1917). При передруці вірша (Сімферополь, 1990) у довідкових відомостях про Марію Новицьку, як про особу, якій присвячено твір, упорядники вказали тільки родинний статус — доньки О. П. Новицького, котрий визначається лише як історик мистецтва. Натомість, життя О. П. Новицького¹⁴ також було пов’язане із Кримом (1918–1922) і Києвом (1922–1934), із Данилом Щербаківським і Максиміліаном Волошином. За часів Громадянської війни в Східному Криму, де мешкав поет, О. П. Новицький також намагався зберегти культуру: керував Фундаментальною бібліотекою у Феодосії (1918), був членом колегії при Коктебельському відділі Наросвіти, де, крім керування сільськими бібліотеками та школами, улаштував Народний університет (1920). У 1922 р. його обрано професором Феодосійського ІНО по кафедрі історії та завідуючим Феодосійським археологічним музеєм. У Києві як історик української архітектури та мистецтва, шевченкознавець Олексій Новицький став одним з організаторів ВУАН, його дійсним членом, академіком, головою ВУАК [9, с. 279], Музею діячів України, Софійської комісії при Історико-філологічному відділі ВУАН, Комітету по охороні пам’яток старовини та мистецтва при ВУАН, секції мистецтв при Історично-філологічному відділі, Комісії для досліджування художніх цінностей.

Щодо Марії Вязьмітіної, то саме Максиміліан Волошин, який цікавився Сходом й археологією, помітив у неї нахил до археології ще тоді, коли вона плідно працювала в царині мистецтва Сходу (1929). У домі Волошиних у Коктебелі Марія Іванівна спілкувалася з письменниками: О. М. Толстим, О. С. Гріном (Гріневським), який, за її спогадами, був повсякчас п’яний і похмурий, нібито наступного дня мав настати апокаліпсис. М. О. Новицька та М. І. Вязьмітіна залишилися близькими подругами із дружиною письменника Ніною Миколаївною Грін, із дітьми О. М. Толстого — Микитою та Катериною, із планеристом, а згодом авіаконструктором О. К. Антоновим. Коли після реквізиції дому влада залишила М. С. Воло-

¹⁴ **Новицький Олексій Петрович** (1862–1934) — нащадок старовинного українського козацького роду, що веде свій початок із VII ст. [9].

шиній одну маленьку кімнату та дозволила заходити до майстерні та кабінету чоловіка й запрошувати в гості не більше п'яти знайомих [9, с. 297], до неї завжди, навіть у похилому віці, приїжджали саме Марія Новицька, Марія Вязьмітіна, Олена Нагаєвська, Анастасія Цветаєва¹⁵, Ольга Головина¹⁶ та ін.

Близьке оточення М. І. Вязьмітіної та М. О. Новицької не обмежувалося волошинським. На все життя залишилося спілкування із близькими людьми — аристократами духу, з якими вони здружилися, коли навчалися в гімназії, на Вищих жіночих курсах, в Археологічному інституті, в “Studio”, працювали в системі ВУАН, зокрема, з М. Мамишевою, сестрами Раєвськими, Н. Заглодою, Антоном Середою¹⁷, Лідією Семенко,¹⁸ Іваном Спаським,¹⁹ та ін. Марія Вязьмітіна й в останній період свого майже сторічного життя притягувала до себе людей. У неї вдома часто бували київські акторки (М. Р. Капніст²⁰, Р. С. Недашківська), археологи з інституту археології (Є. Ф. Покровська, Г. Т. Ковпаненко, В. М. Корпусова, А. Л. Нечитайло) та ін. Її спадкоємці — два племінники, син брата Миколая Вадим із дружиною Ольгою Митрофанівною та донькою Наталією та син брата Михайла Володимир із дружиною та донькою Тетяною (обидві родини мешкають у Києві). Марія Вязьмітіна систематично зі своєї зарплатні матеріально допомагала одночасно чотирьом репресованим подругам, зокрема, Євгенії Спаській, Ользі Головиній. Відходячи з життя, подруги залишали їй на збереження свої архіви. Власний життєвий шлях відобразився в її архіві, який вона вже слабкими руками систематизувала та зберігала в себе в квартирі по вул. Михайлівській, б. № 25. Цей будинок належав родині дружини її брата Михайла в ті часи, коли Марія Іванівна з матір'ю мешкала на Трухановім острові. Коли житлові будинки почали реквізувати, “ущільнювати” та пе-

¹⁵ **Цветаєва Анастасія Іванівна** (1894–1993) — письменниця, сестра Марини Цветаєвої, дочка І. В. Цветаєва — історика, мистецтвознавця, фундатора та першого директора Музею вишуканих мистецтв у Москві. Тривалий час була в таборах ГУЛАГу.

¹⁶ **Головина Ольга Федорівна**, близька подруга М. О. Новицької та М. І. Вязьмітіної, донька близького друга О. П. Новицького ще зі студентських років Ф. О. Головина (1867–1937), землевласника, підприємця, громадського та політичного діяча, який відмовився співпрацювати з більшовиками та був страчений.

¹⁷ **Середа Антон Хомич** (1890–1961) — художник, мистецтвознавець, у 20-ті рр. — секретар секції мистецтв ВУАН.

¹⁸ **Семенко Лідія Іванівна** — дружина репресованого поета Михайла Семенка (1892–1937).

¹⁹ **Спаський Іван Георгієвич** (1904–1991), брат Євгенії Спаської, — історик-нумізмат, доктор історичних наук. У 20-ті рр. завідував міським музеєм, створеним ним у м. Ніжині, в 30-ті рр. завідував відділом нумізматики в історичному музеї в Харкові. У 1933–1938 рр. репресований. Із 1948 р. — головний хранитель Відділу нумізматики Ермітажу Санкт-Петербурга (кол. — Ленінграда).

²⁰ **Капніст Марія Ростиславівна** (1913–1993) — українська акторка, походила з графського грецького роду Капністів і запорожського кошового отамана Івана Сірка. В 1941–1958 рр. репресована, була в таборах ГУЛАГу, на засланні.

ретворювати на “комуналки”, М. І. Вязьмітіна переїхала до родичів, зайняла дві кімнати (№ 1, 2) на першому поверсі та мешкала там до кінця своїх днів. Під час Другої світової війни в більшу з цих кімнат переселилася М. О. Новицька, котра зберігала бібліотеку, архів і окремі меблі з кабінету батька. Після її смерті М. І. Вязьмітіна зі своєю бібліотекою та архівом із труднощами перебралася в кімнату подруги. З переїздом їй допомогла Катерина Корнієнко²¹, посилаючись в інстанціях на те, що в архіві М. О. Новицької, якій успадкувала М. І. Вязьмітіна, знаходяться рукописи Т. Г. Шевченка. Кімната Марії Вязьмітіної нагадувала швидше бібліотеку, у ній можна було тільки протиснутися між рядами шаф із рукописами та книгами. Між ними стояло вузьке ліжко та стіл із кабінету Олексія Новицького, висіли фотопортрет Максиміліана Волошина з дарчим написом і його акварелі, картини Юнге, Милорадовича, етюд Саврасова та дві ікони XVI–XVII ст. Серед книг були матеріали із шевченкознавства, праці видатних учених, зокрема, мистецтвознавців (Н. П. Кондакова, Д. В. Айналова) тощо з дарчими написами О. П. Новицькому²².

Згадаємо ще деякі моменти з біографії М. О. Новицької та М. І. Вязьмітіної. Марія Новицька була привітна, доброзичлива, весела, невисока на зріст, худорлява, миловидна, з веселим поглядом чарівних зелених очей. Своє золотаво-руде волосся, що згодом стало сивим, в останні роки вона заплітала косою й укладала навколо голови. У 1924 р. вона закінчила історичний факультет Вищих жіночих курсів у Москві, згодом у Києві одночасно навчалася в КІНО й Археологічному інституті, а задля заробітку працювала інструктором Кабінету вивчення дитячої графічної творчості. По закінченню аспірантури (1928) захистила промаційну роботу й отримала звання наукового працівника. У Всеукраїнському музейному містечку працювала з 1924 р., спочатку проходила аспірантський стаж, потім завідувала відділом шитва та тканин Музею культур і побуту. Обдарована дослідниця мала єдиний науковий напрям студіювань. Вона вивчала різноманітний текстиль (ткацтво, килимарство, вишивки, гаптування), що датується, починаючи від трипільської культури та княжих часів аж до VII–VIII ст.²³ Після закриття Музею культур і побуту (1933) М. О. Новицьку

²¹ **Корнієнко Катерина Семенівна** — на той час завідувачка бібліотекою ІА АН УРСР.

²² Доля цієї спадщини наступна: архів О.П. Новицького було передано до Музею історії міста Києва, М.О. Новицької — до ЦДАМЛМ (ф. № 1164), більшу частину бібліотеки та власного архіву М.І. Вязьмітіної — до бібліотеки та наукового архіву (ф. № 34) Інституту археології НАН України, іншу частину залишили собі спадкоємці.

²³ Докладніше про наукову діяльність та праці М. О. Новицької див.: *Студенець, Н. Марія Новицька. Життєвий шлях і наукова діяльність* (до 110-річчя з дня народження) [Текст] / Н. Студенець // *Студії мистецтвознавчі.* – 2005. – № 3. – С. 103–113.

звільнили з роботи. Вона працювала телеграфісткою, бібліотекаркою, зокрема, заступником директора бібліотеки Київського університету ім. Тараса Шевченка. Під час окупації німцями Києва, після невдалої спроби евакуюватися в 1941 р., саме там вона працювала разом з М. І. Вязьмітіною, зберігаючи книжкові фонди від пограбування мародерами різного штибу. У повоєнні часи Марія Новицька повертається до активної наукової праці на посаді старшого наукового співробітника Кабінету народної творчості Академії архітектури УРСР, керівником якого був А. Х. Серeda.

Марія Вязьмітіна була струнка, худорлява, дуже жвава, середнього зросту, із благородним обличчям і на схилі віку. Улюблена прикраса — стара овальна брошка-камея зі слонової кістки із зображенням жіночого профілю, підкреслювала приналежність її володарки до інтелігенції ХІХ ст. М. І. Вязьмітіна була дуже вимоглива на роботі, але в особистому спілкуванні м'яка, совісна, завжди готова допомогти. Їй були притаманні цілеспрямованість, допитливість і невичерпний оптимізм, міцність характеру лідера, який поєднувався з романтизмом і витонченим смаком. Вона робила акцент у житті тільки на світле, добре. Була невимоглива до мирських благ, стримана у всьому, окрім інтелектуальних цінностей.

Народилася вона в с. Круподеринці Бердичівського повіту на Житомирщині²⁴. Її батько, Іван Федорович Вязьмітін (1862–1916), служив у маєтку графа М. П. Ігнат'єва²⁵. Мати, Анастасія Сергіївна (у дівочтві — Єгоріна) (1860–1934), колишня вихованка притулку імператриці Марії Федорівни для збіднілих сиріт-дворян, була домашньою вчителькою в родині графа М. П. Ігнат'єва. Хрещеною матір'ю Марії Іванівни стала графиня Є. Л. Ігнат'єва, правнука Михайла Кутузова, уроджена княжна Голіцина, а її два сини, київські генерал-губернатори, стали хрещеними батьками братів Марії Іванівни. Пізніше родина Вязьмітіних переїхала до Києва. У 1916 р. Марія Іванівна із золотою медаллю закінчила Фундуклеївську жіночу гімназію. Того самого року трагічно загинув її батько. Вона одночасно вчилася та працювала задля заробітку: репетитором, кореспондентом, друкаркою тощо. По закінченню слов'яно-руського відділення історико-філологічного факультету Вищих жіночих курсів (1916–1922) отри-

²⁴ Біографічні дані отримані з особової справи М. І. Вязьмітіної, що зберігається в архіві Відділу кадрів ІА НАНУ, наукового архіву ІА НАНУ, від самої М. І. Вязьмітіної та В. М. і О. М. Вязьмітіних, за що авторка їм щиро вдячна.

²⁵ **Ігнат'єв Миколай Павлович** (1832–1908) — граф, державний діяч, генерал від інфантерії, посол у Константинополі (1864–1877), учасник російсько-турецької війни 1877–1878 рр., герой битви на г. Шипці в Болгарії, брав участь у підготовці Сан-Стефанського мирного договору Росії і Туреччини, міністр внутрішніх справ Росії (1881–1882).

мала ступінь кандидата філологічних наук. Другу освіту здобувала в Київському археологічному інституті. Марія Вязьмітіна активно включилася в наукову роботу ВУАН. Як аспірантка акад. О. П. Новицького при Музеї мистецтва ВУАН у Києві та Харківській філії кафедри мистецтва при відділі мистецтва Близького Сходу (1927–1929) захистила промаційну роботу на звання наукового працівника-мистецтвознавця. Збираючи матеріали під час експедицій до Криму, Середньої Азії, Кавказу, створила два відділи мистецтва Сходу: при Харківському художньо-історичному музеї (1929) та при Музеї мистецтва ВУАН у Києві, який і очолила (1930–1934). Зібрані нею колекції, разом із зібранням Ханенків, стали основою фондів сучасного Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків. Вона організувала виставки зібраних у ісламських країнах художніх виробів із бронзи, кераміки, дерева, опублікувала їх²⁶, доповіла про свої дослідження на двох перших з'їздах археологів СРСР у Керчі, Севастополі, конференції сходознавців у Харкові. Одночасно займалася педагогічною діяльністю, прочитала курс лекцій з історії мистецтв Близького Сходу в Київському художньому інституті (1930–1931). У 1935 р. її як кандидата в дійсні члени V Міжнародного конгресу з іранської археології та мистецтва запросили взяти участь у засіданні конгресу, що відбувся в Ленінграді. Проте М. І. Вязьмітіна не тільки не потрапила на цей конгрес, а й змушена була шукати собі іншу роботу. В 1934 р. було ліквідовано школу сходознавства, зокрема, і Відділ мистецтва Сходу. М. І. Вязьмітіну було звільнено. Вона знаходить свою нішу в бібліотечній справі поза межами ВУАН. Після невдалої спроби працювати в бібліотеці Інституту геології та мінералогії ВУАН (1934–1935), їй вдалося перейти до бібліотек архітектурного профілю. Завідуючи бібліотеками, вона створила фонди бібліотеки при Київському будинку архітекторів (1936–1941), у Спільці архітекторів (1943–1944) і Академії архітектури (1944–1948).

Одночасно з роботою в бібліотеках, Марія Вязьмітіна займається науковою працею вже як археолог. Вона систематично працює (під час профвідпусток) у Середній Азії в складі Термезької (1937–1940) і Південно-Туркменської (1946–1949) археологічних експедицій, керує їх загонами. Її наукові праці, присвячені розкопкам городища кушанського часу Айртам і столиці парфянської держави Нової Ніси, є вагомим внеском у розвиток середньоазіатської археології. За дослідження бактрійсько-парфянських пам'яток вона отримала вчений ступінь кандидата історичних наук (1947). Її авторитет археолога серед колег Середньої Азії, Москви, Ленінграда, Украї-

²⁶ Докладніше про життя та творчість М. І. Вязьмітіної та перелік її наукових праць див. статті Корпусової В. М. [10; 11].

ни був завжди високий. Її, як мистецтвознавця, запросили на посаду старшого наукового співробітника до Інституту археології АН УРСР, де вона працювала (1948–1970) до виходу на пенсію. Але знову мусила змінити напрямок досліджень, від мистецтвознавства перейти до археології, проводити багато польових досліджень. Їхній початок було пов'язано з ранньоскіфською тематикою, згодом — із недослідженою на той час в Україні сарматською культурою. Нею закладені міцні підвалини вивчення сарматської культури в Україні, які наступними дослідженнями лише доповнюються. Нею також зроблено вагомий внесок у вивчення пізньоскіфської культури на Нижньому Дніпрі.

Отже, вивчення культури України (в широкому сенсі) через призму життєписів окремих осіб дає можливість відкрити її нові, невідомі рядки, а подальші дослідження порушеної теми їх доповнятимуть.

1. *Волошин, М.* Коктебельские берега [Текст] : поэзии, рисунки, акварели, статьи / М. Волошин ; сост., автор вступ. статьи и коммент. З. Д. Давыдов. – Симф. : Таврия, 1990. – 248 с.
2. *Спаська, Є.* Спогади про мого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського [Текст] / Є. Спаська ; публ. С. Білоконя // Наука і культура : Україна. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 272–286.
3. *Падун–Лук'янова, Л.* Наталя Антонівна Коцюбинська [Текст] / Л. Падун–Лук'янова // Зона. – 1997. – Ч. 12. – С. 163–217.
4. *Домонтович, В.* Дівчина з ведмедиком : роман ; Болотяна лукроза : оповідання та нариси [Текст] / В. Домонтович. – К. : Критика, 2000. – 415 с.
5. *Клен, Ю.* Спогади про неокласиків [Текст] / Ю. Клен // Київ. неокласики / [упоряд. В. Агеєва]. – К. : Факт, 2003. – С. 7–64. – (Укр. мемуари).
6. *Донцов, Д.* Рік 1918. Київ [Текст] / Д. Донцов // Хроніка 2000. – 1997. – № 17–18.
7. *Геппенер, Н.* Всеукраїнське музейне містечко [Текст] / Н. Геппенер // Пам'ятки України. – № 1–2. – 2003. – С. 113–145.
8. *Калинович, Л.* З минулого [Текст] : (В. П. Петров) / Калинович Л. // Слово і час. – 2002. – № 10 – С. 89–90.
9. *Федорова, Л.* З життя академічних кіл Києва 20-х років [За листами з архіву академіка О. П. Новицького] [Текст] / Л. З. Федорова // Хроніка 2000. – 1997. – № 17–18. – С. 276–306.
10. *Корпусова, В. М.* З історії Київської інтелігенції ХХ ст. [Текст] : до сторіччя народження М. І. Вязьмітіної (22.04.1896 – 3.04.1994) / В. М. Корпусова // Музейні читання. Матеріали наук. конф. Музею історичних коштовностей України (17–18 грудня 1996 р.). – К., 1998. – С. 8–11.
11. *Korpusowa, W.* Pamięci Marii Wiazmitiny – ukraińskiego badacza Sarmatów I Scytów / W. Korpusowa // Archeologia Polski Środkowowschodniej. – Lublin ; Chelm ; Zamosc, 1998. – III. – P. 310–312.